

Egy ugor a finnek között

Interjú Lakatos-Fleisz Katalin íróval

S. KIRÁLY BÉLA: *Messziről kezdem a kontraszt kedvéért: aki meg szeretné ismerni a 20. század első felének Amerikáját, nagyobb hasznát veszi Sinclair Lewis regényeinek, mint a történészek munkáinak. Novelláiban nemcsak az általános emberi jelenség sajátos megidézését szeretem, hanem azt is, hogy egy konkrét tájegység teremtményei bontakoznak ki bennük, akiknek a nagykövetévé, krónikásává vált. Mennyire tudatos ez? Csak a profi író beszél Önből A napkelte elmarad című megjelenés előtt álló kötetében vagy az amatőr szociológus is?*

LAKATOS-FLEISZ KATALIN: Mivel Partiumban, egy Szatmár környéki faluban nőttem fel, ezt a világot ismerem, erről a világról írok. Ide szinte hetente visszatérek Szatmárról vagy Kolozsvárról. Ha az ember a vidékről, a faluról ír, akkor nem kerülheti el a szociológiai nézőpontot. Nincs bennem tudatos szándék, hogy pontos krónikásként örökítsem meg ezt a világot, és hogy minden részletre kiterjedő falurajzot nyújtsak. Nem erre a szempontra összpontosítok. Ezt már megtették előttem mások, szakavatottabb szerzők. Élet és írás kapcsolatában nekem az élet az első. Ez azt jelenti, hogy nyitott szemmel járok, és azok az általános emberi problémák, konfliktusok érdekelnek, amelyeket noha a vidék határoz meg sok esetben – gondolok itt a bezártságra, a belterjességre, szegénységre, a kapcsolatok hierarchiájára vagy a táj sajátos arculatára –, de attól még azok általános emberi problémák. Mivel innen lesem a mondanivalót, így szükségszerűen ezt a tájat, ezeket az embereket beszéltetem. Ez viszont nem azt jelenti, hogy mechanikusan lemásolok helyzeteket, akár mások, akár a saját életemből. (Mondom ezt annak ellenére, hogy a megjelenésre váró novellás kötetemben vannak nagyon is az élet diktálta novellák.) Amikor igazán „lemerít” ez a vidék, az nemcsak a meglévő, hanem a lehetséges gondokra is fogékonyvá teszi az embert, s így kitágul az írás élményeinek köre. Élet és fikció ezáltal körkörösé válik, és az élet nem feltétlenül időben való megelőzőség.

A felszín, a nyelv, a szokások szintjén vannak eltérések az egyes tájegységek között, de a váz, az alapvető emberi problémák kérdésében nincs nagy különbség egy Szatmár vagy Nagykároly környéki, egy székely, egy mezőségi vagy akár egy magyarországi falu között.

– Az írónak persze nem kell más jogcím, mind az íróság és az olvasók elismerése. Van azonban a szépirodalomnak egy előre nem látott hatása – „perverz effektusa” –, hogy szociográfiai látletnek is olvashatók. Az Ön által hitelessé perdített irodalmi tájon magyar, román, cigány és sváb szereplők küszködnek együtt, s ez külön bájt ad novelláinak. Tévés Barna, az álszakértő, Gica, a polgármester, Fodrosszájú Ilka, a meggazdagodásból tekintélyt szerző Cigány Gyula, Sánta Viorika, a nagyhangú Vojkica, aztán Mezőtlábas Lajos, a fileflancos Roxána, aki nem megy Portugáliába narancsot szedni, majd Filu, Szándú, Lenuca, Dongós Elza és sorstársaik népesítik be e sajátos világot. És amikor rájuk szakad az éjszaka, akkor a köztük felnőtt író Chopin cisz-moll noktürnjével vagy Bach g-moll hegedűszonátájával ringatja álomba megviselt teremtményeit...

– A novellák hősei egy olyan névtelen faluban élnek, amelyet behálóz a 21. századi civilizáció. A repedezett falú vályogházakban mindenütt ott a tévé, internet, okostelefon. Utazni is bárhova lehet, mert immár kitágultak a határok. Azonban a civilizáció tárgyi vívmányai, a tömegmédiák nem tudják gyökeresen megváltoztatni a vidék szokásait, hiedelmeken alapuló rendjét. Roxána, a fileflancos hősnője – akit említett – bár megtehetné, nem megy el Portugáliába. Mert miért menne? Mi változna azzal? Nem tudja, de érzi, hogy a vidék ezerkarú polipként húzza, fojtja le magához. A civilizáció, a villámgyors mediális hatások önmagukban nem jelentenek sokat. A hiedelmek, a vágyak fátyolán keresztül jutnak el Gicához, Cigány Gyulához és társaikhoz, a gyors meggazdagodás reményében az ügyeskedéssel vagy az elfojtott vágyak torz kielégülésével.

Számomra is – mint sok más kortársam részére – a kolozsvári egyetemi évek hoztak változást. Az első kulturális sokk után felszabadultan kukucskáltam ki a nagyvilágba, de az otthon, a szülőföld az egyetemi évek alatt is biztos támaszt adott. Az egyetemi diplomával a zsebemben állást kaptam Nagykárolyban, majd Szatmárnémetiben általános, illetve középiskolai tanárként. A kisvárosi, de faluból ingázó tanár szerepe néhány év után azonban terhessé vált. Valami hiányzott. Aztán ösztönösen – mint a kutya, ahogy a szimata után lohol – fedeztem fel magamnak Krúdy prózáját, és az elméleti érdeklődésem is egyre tágult. Csak egy lépés volt a Debreceni Egyetem, hiszen nagyon közel, a „kertek alatt” európai módon felszerelt könyvtárat, kutatói műhelyt, támogató tanárokat találtam. És innen, a debreceni doktoriskolából következett a nagy ugrás: a messzi Finnország.

A Jyväskyläi Egyetem hungarológia kara, ahol három nyugalmas évig foglalkozhattam a doktorimmal, más szempontból is gyümölcsöző volt. Finnország magasából egy olyan távlat nyílt meg előttem, amely a vidékről való tapasztalataimat is átrendezte. Addig mindig biztonságosan közel voltam, bármilyen baj esetén „hazaugorhattam”, most megtapasztalhattam, mit jelent a távolság. Még akkor nem ismertem a férjemet, édesanyámhoz, a megszokott közegbe tértem haza. Sosem felejttem el azt az érzést, hogy miután a fél Európát átrepültem, és néhány hónap alatt világok változtak meg bennem, mit jelentett hazafelé baktatni a kis utcákon, és benyitni a házba, ami – mintegy átaludva hónapokat – ugyanúgy várt vissza.

Finnországban – ahol nincs különösebb értelme a vidék-város, centrum-periféria különbségének, mivel az egész ország egy hatalmas, tavakkal áttört fenyőrengeteg, amiben itt-ott lézeng egy-egy város – jöttem rá, hogy mi, itt egy-egy erdélyi faluban még ugyanúgy élünk, mint Kaffka vagy Kosztolányi idejében. Hogy a lehúzó, megbéklyózó vidék, ami azonban szilárd hagyományokat is ad, jellegzetesen magyar sajátosság. És hogy a *genius loci* nagyon élő, szinte testies valami. Habár jó néhány éve, a férjem révén magam is kolozsvári lettem, édesanyám ellátása, ápolása miatt a vidék, afféle sorsként, mégis jelen van az életemben. Megtart és lehúz, elenged és visszaránt.

– Hasonlóan megbéklyózó Észak-Kelet-Franciaország vidéke, ahol sokat tartózkodtam a magánnyal küszködő atyai barátomnál, a Párizstól hetven kilométerre északra fekvő Jonquières faluban. Sokat barangoltunk Reims és Metz környékén, amely hasonlít a Nagykaroly környéki tájra, vagy Elzász hegyes vidékén, amely Székelyföldet utánozza. E megbéklyózó magyar és francia tájaknak utolérhetetlen a varázsa. Olyan a nagyváros nem tud nyújtani. A partiumi falukat először a kommunizmus erőszakolta meg a termelőszövetkezetbe kényszerítéssel, aztán az amerikanizált second hand demokrácia használta ki a pénzkultúra hiányát. A CCCP után a THM jött...

A külső és belső tájat hitelesen idézte meg a Tatjana Anyeginre gondol című versében:

százszor látott,
messzehangzó ebek
határolta pusztaság
az ég kiterített ívén
a felhők tintapacák

– távolságkalitka –

hogyan szabadulj
zárt falak közé
elhagyott házba lépsz

elmúlt szobákba
teret képzelsz, nagy kiterjedést
egy könyv
egy kép
– a képzeletnek tárgyak kellenek –
próbálsz letapogatni a lelket
de hiába, mind súlyos kő

fényfolt rebben
amint az ablakon
rézsút benéz az otffejtett
tavaszi délután

*hiába reméled
karosszékekben ülve
a másik test körvoonalait*

*este jön megint
s az ajtón kilépve
rád zárul a távolság*

– *Hol jelentek meg a novellái és versei?*

– Habár a falu-vidék kontraszt nagyon is létezik, és a vidéknek is megvan a varázsa, óvakodom attól, hogy akár a novellákban, akár a versekben túlságosan kiélesítsem ezt a kontrasztot. Mert az más, árnyaltabb tartalmak rovására menne. A versekben megidézett táj amúgy belső táj is, és ez megvéd attól, hogy egysíkúan az idill vagy a „kárhozat helye” legyen. Úgy gondolom, a tájak visszatérők, mindig újból és újból felismerjük őket, ahogy Ön is felfedezte Franciaországban Erdélyt és Partiumot.

Novellákat régóta publikálok, verseket inkább csak a magam számára írtam. Meglepetésként ért, amikor néhány versemet elküldtem az *Irodalmi Jelen* folyóiratnak, a versszerkesztő örömmel fogadta, sőt újabbakat kért tőlem. Mivel mostanában inkább a vers a testhezálló kifejezési forma, szépen gyűlik egy kötetre való. Noha egy kötet címe mindig az utolsó ecsetvonás, annak a kötet alapszínét kell megmutatnia, amely a külső és belső tájat egyszerre érzékelteti. Ha erről kérdeznék, inkább csak egy kép jelenik meg előttem: egy őszi, napsütötte erdős domboldal, amely lehet Erdélyben, de Franciaországban vagy Itáliában is.

A novellákra rátérve, amikor közzéteszek belőlük, egyrészt arra figyelek, egy-egy folyóirathoz „hűséges” legyek. Első novelláimat a – ma már *Újvárad*ként létező – *Várad* közölte, és ezért mindig hálás vagyok nekik. Aztán a magyarországi, ma már internetes folyóiratként működő *Helyőrség* látott fantáziát a vidéki tárgyú novelláimban, ott ezek sajátos sorozattá álltak össze. De ugyanúgy hálás vagyok a *Hitel* folyóiratnak is. Ma már, az internetnek köszönhetően, egy tájegységhez, régióhoz kötött lap tartalmát a világon bárhol olvashatják, a folyóiratok szerepe már rég nem az, mint Ady, Babits, a nyugatosok idejében. A publikálás mércéje számomra a folyóirathoz való erkölcsi ragaszkodás mellett persze a lap esztétikai színvonala is.

– *„Az éjjeli esőt a nap már felszárította, a reggeli sűrű, nehéz pára, ami opálösszette a levegőt, felszállt. Az ég derült, a tiszta kékséget csak néhol töri meg egy-egy találmásra odavetett felhőpamac. A hosszú fűszálak, mint lányhajjak, egy ütemre hajladoznak. Valahol megszólal egy házi rozsdafarkú. Arcát nem mutatja, de reszelősen éles torokhangja messzire visz. Olyan napok egyike ez, amikor az embernek kedve támad felkerekedni, és egy könnyű kis kizárkázással kimenni a világból. A tornyok most közel vannak, a láb ruganyos, nem érez terheket. Csak menni, menni ebben az áttetsző, árnyéktalan ragyogásban, mert minden útszéli kavics, mezei virág jelentős most, és az estébe való megérkezést majd a tücskök jelzik.”* A Júniusi délben a temetőn című esszéjéből

szemeltem ki az első bekezdést, ami után a narrátor nem máshová, a helység temetőjébe megy, és ahol a sír szomszédságában növekvő akácfa látványa készletet metafizikai fejtegetésekre. A Vasárnap délután Sárszegen című esszékötete a Magyar Napló Kiadónál fog megjelenni. Mi ihleti esszéírásra? És mi dönti el, hogy a külső vagy belső élményéből esszét vagy éppen karcolatot ír?

– Az esszék belső indíttatásból érkeznek, és mindig váratlanul. Megelőzi őket persze egy kiinduló gondolat és érzés, bizonyos csíra, amely lassan-lassan növekedésnek indul. Előfordul, hogy hosszú időt kér magának, míg odáig növekszik, hogy papírra vethető. Ez az esszévé válás próbaköve. De az alkotási folyamatnak ezzel még koránt sincs vége. Az esszék írásában a legizgalmasabb az, amikor magában az írás folyamatában olyan gondolatok is kisiklanak a toll alól, amelyek a szerzőt is meglepik.

Téma bármi lehet, az egész világ egy nyitott könyv, hogy Baudelaire szavával éljek: jelképek erdeje. Azt hiszem, az esszéknek sokkal inkább közege egy szemlélődő alapállás, külső és belső csend, amikor a környező táj, a zene, az élet sokszor lényegtelennek tűnő apróságai mintegy maguktól kinyílnak és olvasatják magukat.

Az esszék másik állandó témája az olvasás, a könyvélmények. Minden olvasat az életből ered, hiszen a szöveg is élet. Ahogy észrevettem, az összegző, egységesítő, az európai hagyományok áramlatára ráfekvő alkotókhöz térek vissza újra és újra. Krúdyhoz, aki egy soha nem volt magyar táj, vidék és város impresszionista „költője”, Szentkuthyhoz, akinek hatalmas életműve minden mondatában egy bábeli könyvtár rejtőzik, vagy akár a Szépség krónikásaként a brit Galsworthyhoz.

Ugyanúgy vonz a magyar vidék kopárabb, realistább ábrázolása is. Gárdonyi, Móricz, a kortársak közül Borbély Szilárd „magyar táj magyar ecsettel” megfestett, sokszor illúziótlan világlátásában a jelenkori magyar – esetemben az erdélyi – vidékre jól ráismerek.

Míg az esszék többnyire a szemlélődésből vagy könyvélményből születnek, a karcolatok témája inkább az ember helyzete a világban. Persze mélyen személyesek ezek is, de az önmagamtól és a helyzetektől való távolságtartásra itt inkább lehetőség adódik. A karcolatok esetében az ellentmondások, a belső feszültségek készítetnek az írásra. Ezekben a szövegekben az igazán izgalmas, hogy valamilyen egyensúlyból kilendítő helyzetet – a személy és környezet feszültségeit – hogyan tudom hitelesen megrajzolni. A karcolatok nem akarnak sokat mondani, de egy helyzetnek túpontosan ki kell rajzolódnia.

– Most egy a Szentkuthy Miklós monográfián dolgozik és részlet olvasható belőle a decemberi Magyar Szemlében. Megosztaná velünk a Szentkuthy-élményét? Mi újat tud mondani az író meglehetősen gyér olvasótáborának?

– Szentkuthyra nem én, ő talált rám. És kerülő úton. A finnországi doktorimat befejezve, majd hazatérve bizonyos hiányt tapasztaltam. Igyekeztem megragadni az itthon felmerülő lehetőségeket. A helyekről, város-tér kérdéseiről pályáztam egy ösztöndíj keretén belül, és amikor kutatásra-írásra került a sor, vettem csak észre, hogy a Szentkuthy-szövegek térélményeiről írok. Nagy fába vágtam a fej-

szémet, mert a *Prae*-vel kezdtem. Amellett, hogy lenyűgözött a szöveg monumentalitása, ijesztő is volt, és nem kis fejtörést okozott, hogyan lehet horgonyokat vetni ebben a saját medrét követő, hömpölygő szövegfolyamban. De jó iskola volt ehhez a meglehetősen szétágazó életműhöz.

A Szentkuthy-élményem akkor kezdett komolyra fordulni, amikor az írói hagyaték gondozója, Tompa Mária meghívott az író egykori, Szilágyi Erzsébet fasori otthonába. Egy hatalmas, bábeli könyvtár nyílt meg előttem, de – ha már képeket keresünk – talán helyesebb volna százkarú polipként aposztrofálni. Nem emlékmúzeum a lakás, a könyvek, a berendezési tárgyak is élnek, lélegeznek, mindenhez megélt élmény tapad. Ritkaságszámba menő művészeti albumok tárultak fel – vaskos margójegyzetekkel tarkítva – művészet és élet egymást átjáró lenyomataként. Itt értettem meg, „mire megy ki” ez az egész monstros életmű. Mintha az első betűtől az utolsóig azt hajtogatná, hogy minden mindennel összefügg. Ezért is olyan szabadok – akár műfaji kereteket felrúgó módon – ezek a szövegek.

Hogy mi újat tudnék mondani az „elszánt” Szentkuthy-olvasóknak? Talán csak annyit, éljenek az életmű felkínálta szabadsággal. Nyitottságra, csodálkozási képességre nevel a Szentkuthy-ouvre. Arra is, hogy az olvasó hagyja magát meglepni. Az sem mindegy, hogy milyen műfajú szövegekkel indítunk. A kritikák, írókról, műalkotásokról szóló könnyed, szellemes esszék meglehetősen háttérben vannak magán az életművön belül is. A fokozatosság, a kis lépések elve is célravezető lehet. Talán egy-egy részlet többet mond a *Prae*-ből, mint oldalak sűrűje. Az apró, életből ellesett leírások ráébredhetnek, hogy élet és irodalom nem szétválasztható, mert a hétköznapiakban is mindenütt tükrök vesznek körül.

– *Térjünk vissza Finnországra. Szakmai értelemben és emberi élményekben még mit jelentettek az ott eltöltött évek? Két esszéjében – Miért jöttél haza?, illetve Finnországban biciklivel – is megidézte az ott eltöltött éveket.*

– A közép-finnországi Jyväskylä egyetemének hungarológiai doktori iskolájába Debrecenből jutottam ki előbb egy rövid Erasmus-ösztöndíjjal, de ott „ragadtam” három évig. A kutatási területemet, ha kérdezik, senki sem hiszi el: töről metszett magyar témával jelentkeztem. Mert mit is keres Krúdy Gyula Finnországban? De hát mindez a finn egyetemek nyitottságát jelzi. Ott egy jó kis magyar kutatóműhely alakult ki, mi, Finnországba tévedt magyarok, egymást támogatva hétről hétre összeülve megvitattuk egymás témáit. Csakhamar kiderült, hogy az még az echte finnek is büszkék magyar rokonaikra, hogy többet ne mondjak, a hungarológia vezetője – nekem is témavezetőm – Tuomo Lahdelma finn létére nemcsak anyanyelvi szinten beszélt magyarul, de Adyt is fordított. A finn egyetem bizalmát meghálálva igyekeztem bevonni magam a finn nyelvbe és kultúrába.

A szűk, szakmai körön kívüli élményeim elválaszthatatlanok a tájtól és a hétköznapiak újdonság varázsától. Itt valahogy „fentebb” vagyunk, ezt lehet érezni. Ugyan az ember mindig hasonlítani próbál egy ismeretlent egy már

ismertebbhez, Finnországgal bajban voltam. Nagyon általánosan sok a hasonlóság a mi Közép-Európánkkal, de nem volt nap, hogy ne azt éreztem volna: ez valami más. Mint már említettem, az ország nagy része összefüggő tajga, egy, a fenyőerdőkkel, esetleg hidegtűrő nyírfákkal borított síkság, szürreális formájú tavakkal tarkítva. Itt érzi igazán a vendég, hogy a természet az úr, és az ember csak kis része mindennek. Sosem felejttem, a minden reggel a munkavégzés helyét jelentő irodába kerékpározva, a bicikliút mentén sziklákból kinövő fenyőket. Talaj híján a gyökerük messzire indázva kapaszkodott a sziklatömbökbe. Ez a kép mind a mai napig erőt ad, végigkísér.

– Az egyik méltatója írta Önről: „A nyugati metafizikai hagyomány talaján vetette meg a lábát, amikor letisztult, stiláris zaklatottságtól, ide-oda csapongástól mentes, közérthető esszéit megírta. A témaválasztása igen szerteágazó: nemcsak Krúdyt vagy Károlyi Amyt emeli diskurzusba, hanem például Simone Weil vagy a filmrendező Ingmar Bergman műveit is. És nemcsak a szorosan vett irodalmi szövegek érdeklik, hanem a zene, a képzőművészet és egyéb művészeti formák teljesítményei...” Hogyan tovább? És hogyan tudja egyeztetni az alkotást a tanítással, amiből él?

– Fontos, hogy az embernek legyenek jövőre vonatkozó tervei, amik erőt adnak, átsegítik az esetleges holtponthoz. Nekem a jövő valahogyan a múlt folytatása. Amit sikerült megírnom, megjelentetnem, az talán nem volt véletlen, és ezt az utat érdemes folytatnom a jövőben. Irigylem is az olyan típusú alkotókat, akik „gellert kapnak”, és alkotói irányukkal szembemenve új utakon folytatják tovább. A meglepetésekre persze mindig készen kell állnunk. Ezelőtt jó néhány évvel én sem gondoltam, hogy a vidékről fogok írni.

Szeretnék sok mindent megírni az eddig kipróbált műfajban. A már meglevő kritikáimból is kiadnék egy kötetet. A vidék kapcsán is volna még elmondani-valóm. Hiányzik például a gyermekkori nézőpontból megidézett falukép. Szentkuthyval sem fogok „szakítani”, megírásra vár még a róla és életművéről szóló monográfia.

Hogy mindez hogyan egyeztethető össze az egyetemi oktatással? Hiszek a tudás egységességében: amit egy területen magaménak mondhatok, az más területre is átvihető, nem feltétlenül tárgyi tudásként, hanem egyfajta háttér-szemléletként. A tanítás, oktatás fogalmakat egyébként sem szeretem, inkább az „alkotó együttlét” kifejezést használnám. Különben a szaktantárgyaimmal szerencsém van, hiszen azok a tárgyak, amiket tanítok – a magyar nyelvtan, a gyermekirodalom, a hermeneutika –, erős kapcsolatban vannak az írással, és fordítva. Ráadásul az idejében kreatív írás kurzust is viszek, amiben át tudom adni az alkotással kapcsolatos tapasztalataimat. De ez csak az érem egyik oldala. Az igazán örömteli az, amikor a diákok is megosztják velem az írásaikat, és kiderül, hogy mennyi nyitottan gondolkodó, tehetséges fiatal vesz körül. Ez erőt ad nekem is, nekik is. Hiszen nem vagyunk egyedül.

S. Király Béla

S. KIRÁLY BÉLA (1957) író, politológus. Sóváradon született. A *Magyar Szemle* és a *Századvég* folyóiratok szerkesztője.